

Kiehtovaa luettavaa keskiajan kirjahistoriasta

Klaus Karttunen

Merisalo, Outi: *Manu scripta. Länsimaisen kirjan historia keskiajalla (500–1500).* Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 69. Kampus Kustannus, 2003. 191 s., 16 värikuvataulua

Kirjan historia ulottuu noin viiden vuosituhannen päähän. Eri maissa ja eri aikoina kirja on saanut monia erilaisia ulkoasuja. Kirja voi olla esimerkiksi pino savitauluja, rullaksi kääritty papyros, haitariksi taiteltu paperisuikale, nuoralla sidottu nippu palmunlehtiä tai meidän kirjojamme jo muistuttava vihkoksi eli koodeksiksi (latinan *codex*) sidottu nippu pergamenttiliuskoja – nykyajan sähköisistä kirjoista puhumattakaan. Outi Merisaloon teos esittelee länsimaisen kirjan vaiheita antiikista kirjapainotaidon alkuaikoihin.

Merisalo tietää, mistä kirjoittaa. Hän on Jyväskylän yliopiston romanistiikan professori, muinaisranskan ja myöhäislatinan spesialisti. Aikaisemmasta tuotannosta nousee oitis mieleen humanisti Poggio Bracciolinin *De varietate fortunae* -teoksen kriittinen editio (Suomalai-

sen Tiedeakatemian toimituksia B265, Helsinki 1993). Kuuluisa teos olisi nytkin kannattanut mainita Poggiota käsittelevässä luvussa (s. 152–153). Merisaloon ansioihin kuuluu myös hänen johtamansa kirjahistorian projekti ja siihen liittyvä luentosarja, jonka pohjalta tämäkin teos näyttää syntyneen.

*

Vaikka kirjan käsite on pysynyt suunnilleen samana, sen ulkoasussa on Merisaloon käsittelemänä aikana tapahtunut suuria muutoksia. Antiikin aikana tavallisin materiaali oli papyruskaisu, jonka kuiduista liimatut lehdet oli tapana yhdistää rullaksi. Rullakirjan muoto on säilynyt juutalaisten toorassa. Nahasta valmistettu pergamentti (sana tulee Pergamonin kaupungista) oli papyroksen tärkein kilpailija. Erilaiset materiaalit asettivat erilaisia vaatimuksia, mikä vaikutti mm. käsialoihin. Siirtyminen papyrusrullasta pergamenttikodeksiin tapahtui varhaiskeskiajan melskeisinä aikoina, kun Egyptin kuumassa ilmalanassa kasvavan papyruk-

sen saanti häiriintyi – nahkaahan oli kaikkialla saatavilla.

Merisalo käsittelee myös kirjojen julkaisemisesta, kopioimista ja kauppaa antiikista lähtien. Käsikirjoitettu kirja oli kallis, joten myös kirjastoilla oli tärkeä tehtävä: Tiedetään että 300-luvulla Roomassa oli peräti 28 julkista kirjastoa.

Merisalon kirja on ehkä paikoin liiankin oppikirjamainen, mutta tarjoaa kiehtovaa luettavaa aiheesta kiinnostuneelle. Keskiajan kirjahistoria on pakosta myös luostarilaitoksen ja oppineisuuden historia, ja tämä puoli tuodaan selkeästi esiin. Varsinkin benediktiinien ansiot kirjan ja oppilisen sivistyksen historiassa ovat merkittävät. Kerronta etenee aikakausittain ja maittain; huomio kiintyy myös yksittäisten luostarien, koulujen, hovien ja oppineiden usein merkittävään panokseen kirjallisen perinteen säilyttämisessä ja kehittämisessä.

Erilaiset tyyliseikat ja käsialat käsitellään melko lyhyesti, samoin kolofonien, lehtien numeroinnin ja sisällysluettelon kehitys. Mukana on myös keskiajan yliopistojen pecia-järjestelmä, joka oli tärkeä kirjojen leviämisen kannalta. Humanismin merkitys kirjahistorialle ja kirjapainon varhaisvaiheet päättävät kiehtovan esityksen.

*

Valitettavasti yksityiskohdista löytyy paljon huomauttamista. Yksi kunnollinen oikoluku olisi luultavasti korjannut paljon. Turhia tavuviivoja ja virheellisiä tavutuksia on runsaasti. Historiallinen preesens on tavallinen (lipsahdan itsekin siihen helposti, mutta olen oppinut karsimaan sen oikolukuvaiheessa). Nimissä on

horjuntaa, milloin latinaksi, milloin kansankielessä, milloin suomalaistettuina.

Sivulla 53 siteeratuista kolofoneista toisen käännöksestä on jäänyt pois tekstin viimeinen rivi: ”Palattuani Konstantinopoliin tarkastin (tekstin) uudelleen Caesariuksen ja Atticuksen ollessa konsuleina.”. Kartat (s. 30 ja 83) ovat sotkuisia, koska paksut viivat tulevat usein tekstin päälle. Hyödyllinen on kunnan henkilöhakemisto, tosin sekään ei tässä ole vailla virheitä: nimiä puuttuu ja aikamääreissä on virheitä. Myös asiahakemisto olisi ollut paikallaan.

Vaikka kirjan teema on selkeästi Euroopan keskiaika, olisi ollut paikallaan lyhyesti kommentoida samanaikaista tilannetta ainakin Bytantissa ja Lähi-idässä. Juutalaisen kirjan historia kuuluu sitä paitsi myös Euroopan kirjahistoriaan. Perinteisen tooran lisäksi juutalaiset käyttivät myös pergamenttikodekseja ja omaksuivat nopeasti kirjapainotaidon. Vuosina 1470–1500 etenkin Italiassa ilmestyneiden juutalaisten inkunaabelien määräksi on arvioitu peräti 175 (ks. R. Posner & I. ta-Shema (toim.), *The Hebrew Book. An Historical Survey*. Jerusalem 1975).

Kokonaisuutena kirja on mainio. Kaiken kruunaa todella komea kuvitus, 16 värikuvataulua vanhoista käsikirjoituksista, lisäksi joitakin mustavalkoisia.

Kirjoittaja on dosentti Helsingin yliopiston Aasian ja Afrikan kielten ja kulttuurien laitoksella sekä tutkija Tutkijakollegiumissa. Hän on myös Suomen Oppihistoriallisen Seuran puheenjohtaja.